

MOLNÁR LÁSZLÓ*

Magyarok hollandiai egyetemjárása a 16–20. században

A magyar értelmiség képzésében történelmünk során mindig is különös szerepet kaptak a külföldön végzett tanulmányok, még az után is, hogy megalakultak a hazai egyetemek. A peregrináció (külföldi egyetemjárás) legnagyobb jelentőséggel talán mégis az újkorban bírt, különösen a török megszállás idején, amikor már az utolsó magyar egyetemalapítási kísérlet is csak halvány emlék volt, a nemzedékeken át tartó súlyos megpróbáltatások pedig minden addiginál nagyobb kihívást jelentettek a magyarság, ill. a Kárpát-medencei népek számára. Ilyen történelmi helyzetben alapvető a lelkielő és a hit megtartó ereje, ami jól kitapintható a magyarországi protestantizmus küldetésstudatában. A társadalmi méretű vallásváltással együtt széles körű igény mutatkozott olyan képzett protestáns prédikátorok iránt, akik a megélénkülő hitvita mozgalomban is megállják helyüket. E belső hajtóerőhöz járult a reformációval jelentkező szellemi megújulási mozgalom, amely élénk pezsgésével ellenállhatatlanul vonzotta az ifjakat Európa protestáns szellemi központjai, a német, svájci, angol, később a holland egyetemek, akadémiák felé. A magyarországi protestáns értelmiségi elit képzése tehát szinte törvényszerűen ezen külföldi egyetemeken zajlott. Előadásomban ennek a nagy területnek hollandiai szeletét igyekszem röviden összefoglalni az eddigi kutatások és irodalom alapján.

Maga Hollandia az 1579-es Utrechti Unió megkötését követően alakult meg és szinte ezzel egy időben kezdték meg saját felsőoktatási intézményeik kiépítését. Az orvoscépzéséről nevezetes és igen előkelőnek, egyben drágának is számító Leiden nyitotta a sort, melyet Orániai Vilmos alapított még 1575-ben. Pontosan egy évtizeddel később követte a sokkal szegényebb, de belső különállására mindig is büszke Frízföldön Franeker egyeteme, amely már 40 évvel később a magyar akadémisták egyik legkedveltebb célpontja lett. Az igazi alapítási hullám a 17. század első felében következett be. Emlékezzünk rá, hogy ez már a holland aranykor időszak, amikor az ország addig nem látott ütemben erősödött meg mind gazdasági, mind katonai téren. Ekkor kezdődött a holland tengeri hatalom és egyben gyarmatbirodalom kiépítése is. Mindez nem elhanyagolható háttere és részben következménye mind a szellemi megújulásnak, mind az oktatási intézményrendszer fejlesztésének. 1614-ben a távoli északon fekvő Groningenben állítottak fel teljes, négykarú egyetemet. Deventer városa 1629-ben követte, majd Amszterdam következett 1632-ben. Igaz, ez utóbbi kettő ún. „Athenaeum illustre” volt, amit nem egyetemnek, inkább felsőfokú városi iskolá-

* Semmelweis Egyetem Levéltára, 1085 Budapest, Üllői út 26.

nak tekinthetünk. Legfeljebb három karral rendelkezhetek és doktori fokozatot sem adhattak. A magyar szempontból kiemelkedően fontos Utrechti Egyetem 1636-ban kezdte meg működését, legalábbis egyetemenként. De Utrecht is athaeneumként indult 1634-ben, és az egyetlen kivétel volt, mely elnyerte az egyetemi kiváltságokat.¹ Végül a kis Harderwijki Egyetem alapítása zárta a sort épp a 30 éves háború végén, 1648-ban.

A frissen alakult intézményeket nem kötötték gúzsba nehezen változtatható középkori hagyományok, így könnyen válhattak a friss szellemiség otthonaivá. Az előrelátó hollandok pénzt nem kímélve igyekeztek az akkor elérhető legjobb tudósokat magukhoz csábítani oktatónak. A tudományos vonzerőn kívül motiváló tényező volt a vallási sorsközösség érzése. Az európai politikában is egyre nagyobb szerepet vivő Hollandiát élénken foglalkoztatta a magyarországi hittestvérek sorsa. Ennek máig legtöbbet emlegetett példája **Michael de Ruyter** tengernagy 1676 februári akciója a Nápolyban gályarabságra eladott magyar prédikátorok kiszabadítására. Emellett számba venni is nehéz lenne mindazt az anyagi és erkölcsi segítséget, mellyel e kis nép támogatta és támogatja ma is a magyar protestantizmust. Ilyenek voltak az ösztöndíjak és egyéb juttatások, melyeket a magyarországi diákok javára tettek. Legismertebb közülük az utrechti Stipendium Bernardinum, melyet 1671-ben **David Bernard Guiljamszoon** hozott létre. A másik fontos utrechti ösztöndíj **Anna Everwijn Tot Sautbrink** 1735-ös alapítványa volt. De említhetjük a harderwijki Fraterhuis-t, ahol a magyar diákok lakást, a Veluwe-helyiségben pedig „némi jótéteményt” nyerhettek. 1774-es felszámolásáig a franekeri bursa is rendszeresen biztosított juttatásokat a magyaroknak, de még a 18. századi kényszerű lefaragások után is egy ideig évi 10 magyarnak fizettek heti 2 aranyforint koszt-pénzt. De másféle kedvezményekről is tudunk. **Paul Zumthor** közlése szerint² a tantestület és a hallgatók évi kb. hat hordó sört és 200 liter bort vásárolhattak adómentesen. Persze valószínűleg nem ez csábította leginkább a különben többnyire jó torkúnak ismert magyar diákokat Hollandiába. Fontos tényező volt azonban a 30 éves háború, melynek pusztításai igen súlyosan érintették a Magyarországhoz közelebb eső német egyetemeket, így a leglátogatottabb Heidelberget, melyet már 1622-ben kifosztottak a spanyolok. Így kényszerültek a magyarországi diákok a távolabb eső, de biztonságos Hollandiába. Ez idézte elő a magyarok első igazi hullámát. A holland egyetemek népszerűsége a vesztfáliai béke után sem csökkent, azt csak a német egyetemek 17. század végi, 18. század eleji felvirágzása mérsékelte számottevően.

A Hollandiába irányuló magyar peregrináció feltárása már a 19. század végén megindult, igaz elsősorban felekezeti alapon, vagyis főként a teológiai és bölcsész karokon jártakat kutatták. A magyar-holland kapcsolatokat feltáró könyvtárnyi irodalomból igyekeztünk azokat kiválogatni, melyek kifejezetten az egyetemjárásra vonatkoznak, lehetőleg adatsorokkal együtt. A sor **Szalay Károllyal** kezdődik, aki a Sárospataki Irodalmi Kör közlönyében, a „Sárospataki Lapokban”³ írt 1884-ben a Franekeri Egyetem magyarok számára tett alapítványairól, illetve az oda járt magyarokról. Csak a 30 éves háború idején 340 főről tesz említést. A „Protestáns Közlöny” egy évvel későbbi számaiban⁴ **Nagy Elek** írt az Utrechti Egyetemen 250 év alatt megfordult magyar hallgatókról. 1886-ban **Hellebrandt Árpád** a „Történelmi Társban” leköszölte a Franekerben 1623–1794 között beiratkozottak névsorát,⁵ a név mellett megjelölve a beiratkozás dátumát, a nemzetiséget és a szakot. 1888-ban **Antal Géza** tette közzé az utrechti és leideni magyarok névsorát a „Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok” hasábjain.⁶ Az 1648–1818 közötti harderwijki peregrinusokkal először **Zoványi Jenő** foglalkozott az „Irodalomtörténeti Közlemények” 1891. évi számában.⁷ Időhiány miatt azonban csak az anyakönyvekben és a promóciós könyvben rögzített névsorokat tudta átnézni, a többi fennmaradt okmányt nem. Ebben az időszakban mindössze 35 főt talált, akik közül 9-et avattak doktorrá.

Néhány évtizednyi szünet után, a két háború között újraindultak a kutatások **Miklós Ödön** és **Segesváry Lajos** jóvoltából. Előbbi két tanulmányt tett közzé a groningeni egyetemen,⁸ illetve a leideni Staten College-ben járt magyarokról.⁹ Segesváry 1935-ben jelentkezett először az Utrechti Egyetem magyar reformátusainak 1636–1836 közötti névsorával. 1937-ben további két tanulmányt is közzétett. Egyet az Utrechti Egyetem magyar kapcsolatairól, közelebbről a hollandok azon segélyakcióiról, melyekkel bibliakiadást, illetve a debreceni és miskolci református kollégiumokat

támogatták. A „Századokban” megjelent másik tanulmány közelebbről érinti témánkat, mivel az a deventeri athaeneumban fellelt 27 magyar adatait közli. Igaz, ők viszonylag rövid korszakban látogatták az iskolát, 1644–1649 között, és 14-en közülük erdélyiek voltak. Mint említettük, Deventer nem sorolható az akadémiák közé, azoknál szerényebb tanerőkkel bírt. Ezzel együtt Deventer hamarosan kiemelkedett a hasonló kategóriájú amszterdami, nijmegeni, 's Hertogenbosch-i, bredai, dordrecht, middelburgi és rotterdami iskolák közül. Virágzása azonban viszonylag rövid életű volt. 1877-ben csak az amszterdami athaeneum kapott városi – tehát nem állami (Rijksuniversiteit) – egyetemi besorolást, egy évvel később a deventeri iskolát meg is szüntették.

Segesváry tanulmánya után több évtizednyi szünet állt be a magyar akadémiták kutatásában. A hosszú csendet a holland **Henk van de Graaf** törte meg 1969-ben megjelent, az erdélyi teológusok és a leideni Staten-College 18. századi kapcsolatairól szóló tanulmányával. 1979-ben pedig protestáns teológiai jegyzetként hosszabb monográfiát publikált az erdélyi protestantizmus és a németalföldi akadémiák 18. századi kapcsolatáról. Alapvetően csak teológiai hallgatókkal foglalkozott, velük azonban igen alaposan. Megvilágítja a holland hátteret, az akkori akadémiai életet, a peregrináció Erdélyre gyakorolt hatását, és ami számunkra igazán fontos: közli a peregrinusok névjegyzékét is. Az eddigi adatközlésektől eltérően feltűntette a publikáció, disputáció, promóció idejét is, valamint ha tudható, a későbbi pályafutás adatait.

Franekerről szóló, 1986-ban megjelent cikkében **Ladányi Sándor** kb. 1200 magyart említ 1623–1793 között. Ezt egy későbbi tanulmányában 1226 beiratkozóra pontosította. Ehhez képest viszonylag kevés a habilitáció: 1659–1775 között mindössze 17, amelyből érdekes módon 10 orvosi és csak 5 teológiai. Saját kutatásai alapján Groningenben 1660–1775 között csak négy disszertálóról tud (ebből 2 orvos), Harderwijkben 1651–1667 között 12 disszertáló magyar közül 6 orvos. A leglátogatottabb Utrechtben 1753–1782 között 34 tudományos fokozatot szereztek magyar diákok, ebből 21 orvosi. Ladányi külön érdeme, hogy elsőként foglalkozott a 20. századdal, amikor az 1880-ban alakult amszterdami református Szabad Egyetem, vagyis Vrije Universiteit magyar teológus hallgatóit kutatta. 1921–1951 között 30 nevet közölt, majd 1952–1972 között csupán 5-öt. A szembetűnő különbség aligha igényel magyarázatot.

1992-ben látott napvilágot Szegeden **Szabó Miklós** és **Tonk Sándor** értékes adattára, „Az erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700”. Igaz, a vizsgált terület határai – politikai nyomásnak engedve – megegyeznek a mai határokkal, ez azonban inkább csak módszertani problémát okoz, az eredmények értékét nem csökkenti. Összesen 776 beiratkozót rögzítettek a hollandiai intézményekben. A legtöbben, 279-en Franekerben jártak, túlnyomó többségük (242) természetesen teológus hallgató volt. Köztük **Apáczai Csere János** (1648-ban), vagy **Zoványi György** (1696), aki itt ismerkedett meg a későbbi **XII. Károly** svéd királlyal. 1712-ben zilahi lelkipásztorként vendégül is látta a vesztes orosz hadjárata után serege nélkül hazatérő uralkodót. A teológusok mellett mindössze 27 bölcsész-, 7 orvos-, és 1 joghallgatót találunk. Csaknem ugyanennyien, 265-en keresték fel Leident. Ettől messze elmarad Utrecht, 115 erdélyi beiratkozóval, Groningen (88 fő), végül Deventer (14), Harderwijk (8), Amszterdam (6) és Dordrecht (1) zárják a sort. Bár – ezt a szerzők is hangsúlyozzák – még nem teljes, lezárt munkáról van szó, külön értékét adja a tanulmányok utáni életút ismertetése.

A legfrissebben megjelent adattár és ismertetés **Szögi László** tollából származik, és az 1789–1919 közötti időszakot öleli fel, összesen 203 Hollandiát járt diák adatait közölve. A látogatottsági adatok a 17. századihoz képest már egészen más képet mutatnak, igaz, menet közben az intézményrendszer is alaposan megváltozott. A magyar szempontból addig oly jelenős Franeker hanyatlása a 18. században indult meg, elsősorban a tenger áradásainak és a környék azt követő elszegényedésének tulajdoníthatóan. Az anyagi gondok szinte automatikusan vezettek a diákjóléti intézmények leépítéséhez, ez pedig a már akkor is vékonypénzű magyarok elmaradásához. Egy idő után subsidiumot is csak frízeknek osztogattak. Az 1811-es napóleoni reform nyomán az egyetem be is zárta kapuit. A restauráció után 1816-ban ugyan athaeneumként még újraindult, de 1844-ben végleg megszűnt. A kis Harderwijk már 1818-ban hasonló sorsra jutott. A deventeri és amszterdami athaeneumokról már fentebb szoltunk. A magyarokat ekkor már szinte egyedül Utrecht vonzotta. A 203-ból 186-an ide

jöttek, kivétel nélkül teológiára. A 9 leideniből is csak egyikük orvostanhallgató. Franekerbe csak 4 teológus látogatott, ők is az 1795-ös francia megszállás előtt. Groningenbe 2 fő, Amszterdamba és Harderwijkbe 1-1.

A kutatást nagyban segítik az egyetemek forráspublikációi. Az amszterdami athaeneum, később egyetem hallgatói névsora 1913-ig van kiadva, a harderwijki és franekeri teljes egészében. Ez utóbbinál a végzetek teljes névsora is megjelent; Groningené 1915-ig, Leidené 1925-ig. Az utrechti hallgatók névsora ugyan csak 1886-ig publikált, de a végzeteké 1936-ig hozzáférhető.

Az eddigi kutatói erőfeszítések és kétségtelenül jelentős eredmények ellenére sem rendelkezünk még teljes képpel a hollandiai egyetemjárást illetően. Csupán Franeker, Harderwijk és Utrecht esetében mondhatjuk el, hogy azok magyar szempontból teljesen feltártak. Eddigi ismereteink alapján is megállapítható azonban, hogy magyarországiak legnagyobb számban a 17. sz. közepén, illetve végén látogatták a holland egyetemeket, elsősorban Franekert és Leident, valamivel mérsékeltebben Utrechtet. Túlnyomó többségük (kb. 90%) teológus, ami egyáltalán nem meglepő, hiszen ezek az egyetemek főleg a református lelkészképzés céljából alakultak, nem beszélve arról, hogy a teológiai tanulmányok jóval kevésbé voltak költségesek mint a többi. Belső problémák, a német egyetemek felvirágzása és a Habsburg-kormányzat gátló intézkedései a 18. században jelentősen mérsékeltek a Hollandiába érkezők számát. A mélypont az ország francia megszállásával következett el. Franeker és Leiden helyét ekkorra már Utrecht vette át. De a látogatottság többé meg sem közelítette a 17. századi szintet. A 20. század első két évtizedében mindössze 23 beiratkozóról tudunk, akik közül 21 teológiát, 1 orvoslást, 1 pedig természettudományokat tanult.

Szögi László adatai szerint a teljes peregrinációs időszakban kb. 2000 magyarországiáról van adatunk jelenleg. A további vizsgálódások során ez a szám még nyilván valamelyest növekedni fog, de az egyetemjárás eddig megismert tendenciái lényegesen már aligha változnak.

IRODALOM

1. *Paul Zumthor*: Hollandia hétköznapijai Rembrandt korában. Budapest, Gondolat 1988. p. 126.
2. Uő.: id. mű p. 130.
3. *Szalay Károly*: A franekeri egyetem s hazai ifjaink számára tett ösztöndíjak, jótétemények. In: Sárospataki Lapok 1884. pp. 461-464.
4. *Nagy Elek*: A magyarok az „Utrecht Egyetemen” 2 1/2 század alatt. In: Protestáns Közlöny 1885. júl. 5. és 12.
5. *Hellebrandt Árpád*: A franekeri egyetemen tanult magyarok I–III. In: Történelmi Tár 1886. pp. 599-608; 792-800; és 1887. pp. 196-208.
6. *Antal Géza*: Az utrechti és leideni egyetemeken járt magyar ifjak jegyzéke. In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1888.
7. *Zoványi Jenő*: A harderwijki egyetem magyarországi hallgatói. In: Irodalomtörténeti Közlemények 1891. pp. 433-436.
8. *Miklós Ödön*: A groningeri egyetemen tanult magyarok névsora 1795-ig. In: Dunántúli Protestáns Lap. Pápa, 1917. pp. 194-197, 202-207.
9. Uő.: Magyar diákok a leideni Staten College-ben. In: Theológiai Szemle, Debrecen, 1928.
10. *Segesváry Lajos*: Magyar református ifjak az Utrechti Egyetemen 1636–1836. In: Theológiai Tanulmányok 1935; 44. sz. pp. 15-64.
11. Uő.: Adalékok a holland–magyar egyházi kapcsolatok történetéhez az Utrechti Akadémián keresztül. In: Theológiai Szemle 1937.
12. *Henk van de Graaf*: Az erdélyi teológusok és a leideni State.-College XVIII. századi kapcsolatának néhány vonatkozása. In: Református Szemle 1969: 3-4. sz. pp. 264-286.
13. Uő.: A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században, 1690–1795. Egyetemi fokú egységes protestáns teológiai jegyzet. Kolozsvár, 1979.
14. *Ladányi Sándor*: Magyar diákok a franekeri egyetemen. In: Confessio 1986: 4. pp. 70-73.
15. Uő.: A hollandiai neo-kálvinizmus („kuyperianizmus”) hatása a Magyarországi Református Egyházban: magyar diákok az amszterdami Szabad Egyetemen. Egyetemi jegyzet. Budapest, 1997.
16. *Szabó Miklós–Tonk Sándor*: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. Fontes rerum scholasticarum IV. Szeged, 1992.
17. *Szögi László*: Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 3. Budapest, 2000.